

L'ARNÈS DEL CAVALLER DEL SEGLE XIII

per Francesc Xavier Hernández Cardona

Durant els segles XI i XII els cavallers es van protegir amb llargs ausbergs (cotes de malla) d'una sola peça i amplies mànigues. El casc protegia el cap i un gran escut en forma d'ametlla la cama esquerra. Al llarg del segle XIII es generalitza el nou equipament dels cavallers. L'aparellament pel combat es torna més complex, però també més eficaç. Abans que res el cavaller es posava una camisa i al damunt una mena de túnica anomenada gonella, i fins i tot una gorra encoixinada. Al damunt de totes dues peces es col·locava l'ausberg, fet de cota de malla i d'una vintena de kilos de pes, o més. Si l'ausberg era curt s'anomenava gonió. A partir del XIII s'utilitzen les dues denominacions. Jaume I acostuma a usar la paraula gonió, i Desclot ausberg. Els nous ausbergs protegien també els braços, amb mànigues, i les mans amb una mena de mitenes. Generalment l'ausberg es perllongava en forma de caputxa protegint el cap, la nuca, el coll i el mentó. La ventalla era l'obertura que deixava al descobert la cara del cavaller i que s'estrenyia mitjançant una llaçada. En altres ocasions la protecció d'aquesta zona es feia amb una peça anomenada capmall, una mena de caputxa independent de cota de malla que reforçava, a més a més, les defenses del coll i les espatlles. A diferència d'èpoques anteriors els cavallers comptaven també amb calces de cota de malla i sabatots de ferro.

Damunt del gonió es col·locava el perpunt, confegit amb roba feixuga o fins i tot cuir. Era una mena de túnica llarga i sense mànigues, o amb mànigues curtes, enconxada, farcida amb fibres vegetals i repuntejada que esdevenia un excel·lent amortidor de cops. La peça es lligava per l'esquena a partir d'una llaçada. Fora lògic pensar que aquesta peça s'havia de col·locar sota l'ausberg, per a major comoditat del guerrer, però l'ausberg era car i difícil de fabricar i per tant s'havia de protegir i assegurar-ne la durada. Tanmateix aquesta particularitat, del perpunt damunt l'ausberg, era catalana atès que els cavallers francesos acostumaven a portar el jaquetó, la peça enconxada equivalent al perpunt, justament sota de l'ausberg. A finals del XIII, l'ausberg o el perpunt el cobrien amb una sobrevesta o túnica lleugera que portava les marques heràldiques.

El perpunt ofería una protecció notable i, a banda, era la peça defensiva emprada pels soldats que no disposaven de cotes de malla. Sovint i en cas d'urgència, com en el setge de Borriana els cavallers s'estimaven protegir-se, d'antuvi, amb el perpunt.

El cap comptava amb defenses complementàries. Una possibilitat eren els elms cònics o els cilíndrics amb forma de barrilet, i que anaven damunt el capmall. Els elms eren, però, molt incòmodes i tot i que apareixen representats en la iconografia no van ser massa utilitzats. La protecció preferida pels cavallers catalans va ser la cervellera. Aquest era un casc semiesfèric que podia comptar amb nasal i que s'ubicava normalment damunt el capmall. La cervellera és la defensa que apareix més representada en les pintures de l'època i segurament era una de les més usades. Donava, però, als cavallers catalans un cert aspecte arcaïtzant, ja que aquest casc s'assemblava als usats en els segles anteriors i recordava, en certa manera, els cascs cònics del segle XI. També estava molt divulgat l'ús del capell de ferro, que era un casc amb uns àmplies ales que el vorejaven.

Els cavalls també anaven molt protegits. Al cap portaven una testera de cuir i al coll una lloriga de cota de malla. Comptaven també amb coberteres i groperes als flancs i gropa. Els cavalls de batalla, els destriers, eren molt poderosos, amb capacitat per traslladar grans pesos. A les cròniques els anomenen "cavalls armats". S'utilitzaven exclusivament en els combats, mentre que per a altres menesters els mateixos cavallers empraven rocins, palafrens o eugues.

Els símbols heràldics

Tant el cavall com el cavaller mostraven els símbols heràldics del llinatge. El cavall els portava pintats en la testera i la gropera. El cavaller els portava brodats a les mànigues del perpunt o en la sobrevesta. També portava els colors en la cervellera no sabem, però, si pintats o brodats damunt una funda de roba que embolcallava el casc. Les àmplies ales del capell de ferro impossibilitaven, però, una funda similar. En les pintures murals del castell d'Alcanyís, de finals del segle XIII, hom pot apreciar aquesta casuística ja que els cavallers que porten cervellera hi ostenten senyals heràldics, mentre que els capells de ferro no tenen decoració.

L'escut d'ametlla va ser substituït per escuts més petits, triangulars o amb perfil rectilini a la banda superior i punxent o arrodonit a la inferior. Ja no feia falta un escut llarg per tapar la cama, atès que aquesta estava defensada per les calces de malla. Aquests nous escuts del segle XIII exhibiran senyals heràldics.

La millor arma

El cavaller continuava essent l'arma suprema en temps de Jaume I. El cavaller era la unitat de combat bàsica, però el cavaller no era autònom. Cada cavaller feudal exigia darrera seu una organització complexa: necessitava usualment, i com a mínim, dos cavalls, un d'ells el destreter o cavall de batalla que, si podia ser, es reservava únicament per al combat. Li calia un escuder i alguns criats encarregats de transportar i cuidar la impedimenta, les armes, la tenda; de vegades l'acompanyaven, també, homes d'armes a cavall i fins i tot ballesters o arquers muntats. Tot plegat constituïa una unitat bàsica de combat i logística que a l'Europa de l'època denominaven "llança", usualment fins a mitja dotzena de persones treballaven per fer possible i viable el cavaller com a unitat de combat.

Francesc Xavier Hernández Cardona